

KORKUT ATA TÜRKİYAT

Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Turkish Language & Literature Research

|| Cilt/ Volume 1, Sayı/ Issue 1 (Aralık/December 2019), s. 19-25.
|| Geliş Tarihi-Received: 30.11.2019
|| Kabul Tarihi-Accepted: 18.12.2019
|| Araştırma Makalesi-Research Article
|| ISSN: 2687-5675

ORHON YAZITLARINDA GÖÇ VE GÖÇ İLE İLGİLİ SÖZ VARLIĞI

MIGRATION IN ORHON INSCRIPTIONS AND WORDS ON MIGRATION

Salih DEMİRBİLEK*

Öz

Bu çalışmada Orhon yazıtlarındaki göç kavramı ele alındı. Bunun için öncelikle Bilge Kağan tarafından kaleme alınmış Köl Tigin ve ölümünden sonra diktirilmiş Bilge Kağan yazıtlarından hareket edildi. Bu iki yazıttaki metinler kağanın kendi sözleri oldukları için, burada geçen göç kavramı aynı zamanda Köktürk döneminde göç olayına nasıl bakıldığına anlamını da bizlere vermektedir. Şüphesiz bozkırda kurulmuş devletler için göç kavramı anlaşıldığında onların nasıl ayakta durabildikleri ve nasıl yıkılabildikleri de daha iyi anlaşılmış olacaktır. Çalışmada da görüleceği üzere bozkırdan her bir eksilme zayıflığa sebep olmaktadır. Tersine bir durumda ise yani bozkıra geliş ise bozkır hayatını güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Bozkır Kültürü, Orhon Yazıtları, Göç, Köl Tigin Yazıtı, Bilge Kağan Yazıtı,

Abstract

The concept of migration in the Orhon inscriptions was discussed in this study. For this reason, first of all, the inscriptions of Köl Tigin and sewed after death Bilge Khan were written by Bilge Khan. Since the texts in these two inscriptions are the words of the Khan himself, the concept of migration here also gives us the meaning of how the migration event was looked at during the Köktürk period. Surely, when the concept of migration is understood for the states established in the steppe, it will be better understood how they can survive and how they can be downfall. As can be seen in the study, each decrease from the steppe causes weakness. In the opposite case, the arrival of the steppe reinforces the life of the steppe.

Key Words: Steppe Culture, Orhon Inscriptions, Migration, Köl Tigin Inscription, Bilge Khan Inscription

Orhon Yazıtları bilindiği üzere Türk dilinin en eski yazılı metinleridir¹. Bu metinler, runik harfli yazıtlardır ve bengu taşlar olarak da adlandırılırlar. Orhon bölgesinde bulunan yazıtlardan metin boyutunda olan yazıtların başlıcaları: Ongin Yazıtı (719-720), Tonyukuk yazıtı (725), Köl Tigin Yazıtı (732), Bilge Kağan yazıtı (735) ve Köl İç Çor (İhe-Hüşotu) (7. yy.) yazıtıdır (Aydın 2014; Ölmez 2015).

Bu çalışmada göç kavramı, öncelikle bir Kağan tarafından yazdırıldıkları için Kağanlık yazıtları olarak da bilinen Köl Tigin ve Bilge Kağan Yazıtları çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yazıtların müellifinin bir kağan olması, metinde göç kavramının bir bozkır devleti için önemini ayrıca arttırmaktadır.

Bilindiği üzere bu yazıtların müellifi II. Köktürk devletinin kağanlarından Bilge Kağan'ın bizzat kendisidir. Bilge Kağan, bu yazıtlarda devletin, nasıl ayakta tutulabileceğini ve nasıl yıkıma uğradığını bizzat kendi tarihlerinden örnekler vererek anlatmıştır. Esasen o, bu metni, milletinin: *"bakıp öğrensin, aynı hataları yapıp tekrar esir duruma düşmesin"* amacıyla taşlara yazdırmıştır.

Orhon (Kağanlık) Yazıtlarına Göre Bozkır Devletinde Göç:

Metinlerde Bilge Kağan, devletin (I.Köktürk devleti) yıkılışını başlıca üç sebebe bağlamaktadır:

- 1-Çin'in riyakâr siyaseti KT-G 5
- 2-Bilgisiz yöneticiler KT-D 5
- 3- Ötüken'den ayrılmak. KT-G 7

Bu üç sebebe bağlı olarak bozkırdaki boylar huzursuz olmuş, yaşanan isyanların sonucunda Ötüken'i terk etmek durumunda kalmışlardır. Özellikle ilk iki sebep göçü tetikleyip Bozkırı zayıflatmakta; son sebep ise yaşanan göçle birlikte Bozkırı ıssız bir hâle getirmektedir.

Bunları açacak olursak:

Bilge Kağan, yazıtların pek çok yerinde ulusunu Çin'in hilekârlığına karşı uyarmaktadır:

Tabgaç bodun tebligın kürlüg için, armakçısın için, inili eçili kiksürtükün için, begli bodunluğ yoñaşurtukın için Türk bodun, illedük ilin içgını ıdmış; kaganladuk kaganın yitürü ıdmış. Tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul boltı; işilik kız oğlın küñ boltı. Türk begler Türk âtin it(ti). Tabgaçgı begler Tabgaç âtin tutupan Tabgaç kaganka körmış; elig yıl işig küçüg birmış." "Çin milleti sahtekâr ve huysuz olduğu için, hilekâr olduğu için, kardeşlerle ağabeyleri birbirine karşı kıskırttığı için, beylerle halkı birbirine gammazladığı için Türk milleti, oluşturduğu devleti elden çıkarmış; kağan yaptığı kağanını yitirmiş. Bey olmaya layık evlatlarını Çin milletine kul oldu; hanım olmaya layık kız evlatları cariyeye oldu. Türk beyleri Türk adını attı. Çin'deki beyler Çin adlarını alarak Çin kağanına tabi olmuşlar; elli yıl işlerini güçlerini {ona} vermişler." KT-D 6, 7

Biriye Çogay yış, Tögültün yazı konayın tiser, Türk budun, ölsikig. Anta ańıg kişi ança boşgurur ermiş. Irak erser yablak ağı birür, yağuk erser edgü ağı birür tip ança boşgurur ermiş. Bilig bilmez kişi ol sabıg alıp, yağuru bardıp üküş kişi öltüg. Ol yirgerü barsar Türk bodun, ölteçi sen. "Güneyde Çogay {Yin} Dağlarına, Tögültün Ovası'na konayım dersin, Türk milleti öleceksin. Orada fesat kişiler şöyle öğretirlermiş: Uzakta olanlara kötü mal veriyorlar,

¹ Orhon Yazıtlarından yapılan metin -aktarma alıntıları Ercilasun neşrine aittir (Ercilasun 2016).

yakında olanlara iyi mal veriyorlar diye öğretirlermiş. Cahil kişiler o sözlere inanıp yakına gidince çoğunuz öldünüz. O yerlere gidersen Türk milleti, öleceksin.” KT-D 7-8

Yazıtlarda geçtiği isimle Tabgaç, kendisi için rakip gördüğü bozkır devletlerini savaşa yıkamayınca daima hileye başvurmuştur. Bu yıkıcı stratejilerinde özellikle Sun Tzu (Köseoğlu 2015) ve Chang Sun-sheng (Taşağıl 2001)'in raporları önemli rol oynamıştır. Bunların yanı sıra Çin'den gelin olarak gelen prensesler de bölücü ve yıkıcı her türlü faaliyetin içerisinde bulunmaktadırlar.

Köktürk devlet yönetim düzeni genellikle Doğu ve Batı olmak üzere iki merkezlidir ve Batı kağanlığı Doğu kağanlığına tâbidir². Ancak Çin'in kışkırtmaları sonucu olarak Batı Kağanlığı, bağımlı olduğu Doğu Kağanlığına baş kaldırması sonucunda tek devlet kısa süre içinde iki ayrı devlete dönüşmektedir. Çin, yıkıcı politikası gereği daima zayıf olanı tutmaktadır. Bunun sonucunda ayrılmış iki devletin yıpranma ve yıkımı hızlanmaktadır. Düzenin kaybolduğu böyle durumlarda boyların bozkırdan göçü (kaçışı) hızlanmaktadır. Neticede, bozkır boşalmaya; ıssız bir çöle dönmeye başlamaktadır. Bu göç olayı tabii ki bozkır devletlerinin hem askerî hem ekonomik olarak zayıflamasına sebep olmaktadır.

Devletin yıkılışına ikinci bir sebep de kağanların, beylerin uzak görüşlü olamamaları ve idare ettikleri boy ve halklara karşı adil olamamaları gösterilmiştir. Sonuçta bu davranışlar fesat doğurmuş su üstüne çıkan homurdanmalar, huzursuzluklar kısa süre içerisinde kışkırtmalarla birlikte isyana dönüşmektedir. İsyana başarıya ulaştığında yönetim değişmekte; aksine isyanın bastırılması durumunda ise yaşanan katliamlardan ötürü bozkırdan boyların göçü tetiklenmektedir. Her halükârda çıkarılmış isyan, bozkırda her iki taraf için de bir felakete dönüşmekte; kurulmuş düzen, töre alt üst olup devletin yıkılışı ya da esarete götürebilmektedir. Bu durum yazıtlarda şu şekilde tasvir edilmiştir:

Anta kisre inisi, eçisin teg kılınmaduk erinç; oğlu, kañın teg kılınmaduk erinç. Biligsiz kağan olurmuş erinç; yablak kağan olurmuş erinç. Buyruku yeme biligsiz erinç, yablak ermiş erinç. Begleri, bodunu tüzüz için, Tabgaç bodun tebligın kürlük için, armakçısın için, inili eçili kışkırtükün için, belgi bodunluğ yoñaşurtükün için Türk bodun, illedük ilin içginu idmiş; kağanladuk kağanın yitürü idmiş. Tabgaç bodunka beglik urı oğlın kul boltı; kız oğlın küñ boltı. Türk begler Türk âtin it(t). Tabgaç âtin tutupan Tabgaç kağanka körmüş. “Ondan sonraki kardeşleri, ağabeyleri gibi yaratılmadılar; oğulları, babaları gibi yaratılmadılar. Bilgisiz kağanlar tahta oturmuş; kötü kağanlar tahta oturmuş. Yöneticileri de bilgisiz imiş, kötü imiş. Beyleri ve halkı doğru dürüst ve âdil olmadığı için, Çin milleti sahtekâr ve huysuz olduğu için, hilekâr olduğu için, kardeşlerle ağabeyleri birbirlerine karşı kışkırttığı için, beylerle halkı birbirine gammazladığı için Türk milleti, oluşturduğu devleti elden çıkarmış; kağan yaptığı kağanını yitirmiş. Bey olmaya layık erkek evlatları Çin milletine kul oldu; hanım olmaya layık kız evlatları cariye oldu. Türk beyleri Türk adını attı. Çin'deki beyler Çin adlarını alarak Çin kağanına tâbi olmuşlar.” KT-D 5-8

Devletin yıkılışına üçüncü sebep olarak boyların Ötüken'i, bozkırı terk etmeleri gösterilebilir:

Iduk Ötüken y[ir bodun, bardıg. İlgerü] (barıgma bardıg; kurıgaru barıgma bardıg. Barduk yirde edgüg ol erinç. Kañın subça yüğürti, süñüküñ tagça yatdı. Beglik urı oğluñ kul boltı; işilik kız oğluñ küñ boltı. Bilmedük için, [yablakıñın için eçim kağan uça bardı]. “Kutsal Ötüken toprağının halkı, gittiniz. Doğuya (gidenleriniz) gitti; batıya gidenleriniz gitti. Gittiğiniz yerlerde kazancınız (!) şu oldu: Kanınız su gibi aktı, kemiğiniz dağ gibi yattı. Beyliğe layık

² Kimi araştırmacılar bu görüşü kabul ederken; kimi araştırmacılar böyle bir ayırım olmadığını savunmaktadırlar.

erkek evlatlarınız kul oldu; hanımlığa layık kız evlatlarınız cariye oldu. Bilmediğ(iniz) için, sizin kötülüğünüz yüzünden amcam kağan uçup gitti {vefat etti}.” *KT-D 22-24.*

Bilge Kağanın deyişiyle Ötüken’den ayrılmak hiç kimseye bir kazanım getirmemiş bilâkis ya esaret ya da ölüm getirmektedir. Bunda bilgisiz kağanların yanlış tutumlarının yanı sıra Ötüken’i haklı haksız sebeplerle boşaltıp ayrılmış bey ve boyların da mesuliyeti bulunmaktadır. Bilge Kağan’ın şu sitemkâr ifadeleri de bu durumu özetlemektedir:

*Türk bodun, tok, arkuk sen; açsık tosık ömez sen. Bir todsar açsık ömez sen. Antağın için igidmiş kaganının sabın almatın yir sayu bardıg. Kop anta alkıntıg, arılıg. Anta kalmışı yir sayu kop toru, ölü yorıyur ertig. Teñri yarlıkadukın için, özüm kutum bar için kagan olurtum. Kagan olurup yok çıgañ bodunug kop kubratdım; çıgañ bodunug bay kıldım, az bodunug üküş kıldım. Azu, bu sabımda igid bar gu? “Türk milleti, tok {müstağni} ve inatçısın; açlık tokluk düşünmezsin. Bir doydun mu {bir daha} açlık düşünmezsin. Bu huyun yüzünden {seni} beslemiş olan kağanın sözlerini dinlemeden her yere gittin. Oralarda hep yok oldun, perişan oldun. Kalanlarınız hep bitkin vaziyette, ölecek {oraya buraya} yürüyüp duruyordunuz. Tanrı buyurduğu için, benim talihim olduğu için kağan oldum. Kağan olup yok yoksul milleti hep derleyip topladım; yoksul milleti zenginleştirdim, az milleti çoğalttım. Yoksa bu sözlerimde yalan var mı?” *KT-G 8-10**

Görüldüğü üzere yazıtlarda devletin yıkılışına götüren her bir sebep nihayetinde göç olayına dayanmaktadır. Ötüken’in terki merkezî hükümeti hem nüfus yönünden zayıflatmakta hem de toplanan vergilerin azalması sonucu devletin ekonomik yönden zayıflamasına yol açmaktadır. Bu yüzden Kağan, yazıtlarda bu durumun üzerinde önemle durmuştur.

Tersi durumlarda yani Ötüken’in güçlendiği dönemlerde ise tersine göç yaşanmakta; bir şekilde Ötüken’i terk etmiş boylar tekrar bozkıra dönmekte ve böylece bozkır insan ve hayvan yönünden artan nüfusla canlanmakta, zenginleşmektedir. Dolayısıyla merkezi hükümette hem askerî hem de artan vergilerden dolayı güçlenmekte ve zenginleşmektedir.

Yazıtlarda, Bilge Kağan kendi hizmetlerini şu şekilde anlatmaktadır:

Tör(t...) baz (kıldım. B)aş(l)ıgıg yüküntürtüm, tizligig sökürtüm. Üze Teñri, asra yir yarlıkaduk üç(ün) közün körmedük, kulkakın eşidmedük bodunumun ilgerü (.....), birigerü (.....)ka, kurıgaru (..... Sarıg altu)nın, ürün kümüşin, kırgağk kutayın, kinlig işgitisin, özlük atın, adgırın, kara k(işin), kök teyeñin Türküme, bodunuma kazganu birtim, iti birdim. (.....) buñsuz kıldım. Üze teñri erklig (.....) bod(un...) ança (...) tümen og(.....)ya men (.....)ün (begl)erig, bod(unug) (yeme) igidin; emgetmen, tolgatmañ! (Biriki oguş)um, Türk begler, Türk bodunum (...size) at birtim. (...)ka taşıg (...)ür. (Men özüm) kazgan(masar), yok (...) bo(ltaçı erser il yeme bodun yeme yok boltaçı ert)i. Bu kaganında, bu begleri(ñde, yiriñde su)buñd(a adrılmasar) Türk (bodun) (özün) edgü körteçi sen; ebiñe kirteçi sen; buñsuz boltaçı sen. “Dört (bir yandaki milletleri) tâbi (kıldım.) Başlıyı eğdirdim, dizliyi çöktürdüm. Üstte gök, altta yer buyurduğu için milletimi, gözle görülmemiş, kulakla işitilmemiş {yerlere}, doğuda (güneşin doğduğu yere), güneyde (gündüz ortası)na, batıda (güneşin battığı yere, kuzeyde gece ortasına kadar yerleştirdim. O ülkelerin sarı altı)nlarını, ak gümüşlerini, saçaklı ipeklilerini, misk kokulu ipeklilerini, binek atlarını, aygırlarını, kara (samurlarını), boz sincaplarını Türküm için, milletim için kazandım; düzenli bir şekilde dağıttım. (...) {Onları} sıkıntısız hâle getirdim. Üstlerinde gök bulunan {göğün altındaki} (... nice) halk(ları...) {ve} öylece (...) on binlerce ev(latları) besledim, onlara sıkıntı çektirmedim...). {Siz de} (beyler)i, millet(i) (aynı şekilde) besleyin; {onlara} zahmet ve sıkıntı çektirmeyin! (Birlik halindeki soy)um, Türk beyleri, Türk milletim! (...size) ad {şan şöhret} verdim. (...)taşı (...)ür. (Ben

kazan(masaydım), yok (...) o(lsa idim devlet de millet de yok olacak id)i. Bu kağanından, bu beyleri(nden, yerinden su)yundan (ayrılmazsan) Türk (milleti) (sen) iyilik göreceksin; çadırına gireceksin; kaygısız olacaksın." BK-K 10-14.

Kağanın ulusuna yapmış olduğu hizmetleri ise metinden hareketle maddeler halinde şu şekilde sıralayabiliriz:

1-Doğuda güneşin doğduğu yere, güneyde gündüz ortasına kadar, batıda güneşin battığı yere, kuzeyde gece ortasına kadar; bunlar içindeki milletler kağana bağlıdır. KT- G 1

2-Çin ile antlaşmalar yapılmıştır. Serbestçe sınır ticareti yapılmaktadır. Bu da halk için bir gelir kaynağıdır. Halkın kazanıp zenginleşmesiyle merkezî hükümetin vergi gelirleri de artmıştır. KT- G 4, 5

3-Kağan, yoksul düşmüş milleti derleyip toparlamış, zengin kılmıştır. Az milleti çoğaltmıştır. KT-G 10. Öyle ki cariyeler cariyeye sahibi ; kullar da kul sahibi olacak bir refaha ulaşmışlardır. KT- D 21

4-Bu nutuk, ulusun bu müreffeh zamanının kıymetini bilsin; oluşturulmuş birlik ve beraberliğin kıymetini anlayıp bilsin ve ibret alsın diye bizzat kağanın kendisi tarafından ulusuna verilmektedir. KT-G 11

Dolayısıyla Kağan, milletini memnun ettiği ölçüde kendisinin ve devletinin ayakta kalacağı farkındadır. Tıpkı Şeyh Edebali'nin Osman Bey'e vermiş olduğu: "Oğul! İnsanı yaşat ki devlet yaşasın!" düsturunu hatırlatmaktadır. Göktürk döneminin bilgisi Tonyukuk'da yazıtını şu sözlerle tamamlamıştır:

Türk Bilge Kağan, Türk sir bodunug, Oguz bodunug igidü olurur. "Türk Bilge Kağan, muzaffer Türk milletini ve Oğuz halkını besleyip oturmaktadır." T II- K 4

Orhon - Kağanlık Yazıtlarında Göç İle İlgili Söz Varlığı:

Yazıtlarda göç kavram alanının anlatımında zengin bir söz varlığına sahip olduğu görülmektedir. Yazıtlarda köç ismi ya da köç- fiili kullanılmamıştır.

Yazıtlarda göç kavramı daha çok fiil üzerinde anlatılmaktadır. Bunun için de özellikle *bar- ve kon-* fiilleri göze çarpmaktadır:

Bar-: "git-, terk et- göç et-" KT, D23; *barigma bar-* "gidenleriniz git-" KT, D-24; *barduk yir* "gittiğiniz yer" KT, D-24; *Kengeres tapa bar-* "Kengeres'e doğru git-" KT, D-39; *ol yir [ger]ü bar-* "O yerlere gider-" BK, K-6; *yir sayu bar-* "her yere git-" BK, K-7; *Tabgaçgaru bar-* "Çin'e doğru git-" BK, D-35).

kon-: "gidip kon-, gidip yerleş-" KT-G 7; *kontur-* "yerleştir-" KT-D-2; *ança kontur-* "aynı şekilde yerleştir-" KT-D 21; *yaguru kon-* KT, G-5; *Tögültün Yazı kon-* KT, G-7; *Temir Kapıgka teği kontur-* KT, D-2)

Yine göç- ile ilgili diğer fiiller şunlardır:

Adril-: "ayrıl-" T I B 2; *adrılma-* "ayrılma-" BK, K13.

al-: *anta al-* "orada al-" BK, D-38.

İlt-: *ilet-, gönder-* KT-D 23; *yaña ilt-* "dağıtarak uzaklaşır-" KT-D 23; *süre ilt-* "sürerek uzaklaştır-" KT-D 23).

içik-: "tâbi ol-" T I B-1.

içger-: "tâbi kıl-" BK, D-25;

ıt-: *yirin subın ıt-* “yerini suyunu bırak-“ BK, D-35. *Köl Tiginig az erin irtürü ıt-* “Köl Tigin’i az sayıda er ile {oraya} ulaşsın diye gönder- KT, D-40;

kal-: “gidilen yere yerleş-“ KT-G 9; *anta kalmışu* “kalanlarınız” KT, G-9; BK, K-7; *eçü[müz apamız tutmuş yi]r su[b idi]siz kalma-* “atalarımızın tutmuş olduğu yer su sahipsiz kalma-“ BK, D-16.

kel-: “dön-“ KT-D 28; BK-D 36; *yana kel-* KT, D-28; *kelür-* “getir-“ KT, K-1, *oza kel-* “kurtulup gel-“ KT, K-7; *bu yirde kel-* “tekrar buraya gel-“ BK, D-35), *tir(ilip kel-* “topla(nıp gel-“ BK, D-29); *tirilip kel-* “toplanıp gel-“ BK, D-34. *kal(ıñın) ebirü kelür-* “mallarını çevirip getir-“ BK, D-25; *[yadağın, yalıñın] ölü, yitü [yana] kel-* “ölerek, biterek, yayan, yapıldak dönüp gel-“ BK, D-22, 23

kir-: *oguz tezip Tabgaçka kir-* “Oğuzlar kaçıp Çin’e gir-“ BK, D-38.

(*tir-*) *kubrat-*: “derleyip topla-“ KT-G 10, KT-D 12.

tez-: “kaç-“ BK-D 38; *tezip bar-* “kaçıp git-“ BK-D 37, 41; .

yagu-: *yagut-*: “yaklaştır-“ KT-G 5, *yaguru kon-* “yaklaşıp yerleş-“ KT-G 5.

Yazıtlarda kullanılmış:

in-: “in” KT-D 12.

tagık- / taşık-: “balıkdaki tagık-“ “dağa çık-“ KT, D-11; KT-D 12,

yorı- taşra yorı- “dışarıya / esaretten kaç-“ KT-D 11, 12

in-: tagdaki in-“dağdan in-“ KT, D-12

fiilleri ise: daha çok tersine göç / bozkıra dönüşü, katılmayı anlatmıştır.

Yine göç ettirilmek suretiyle esareti de anlatan: *ıçgın bodun*: “göç ettirilerek esir edilmiş boylar KT, D-13, *ilsire-*, *kağansıra-* “ilsizleştirmek, kağansızlaştırmak” KT-D 15, *yaña ilt-*, “dağıtarak uzaklaştır-“ / *süre ilt-* “sürerek uzaklaştır-“ KT, D-23 deyişleri de mevcuttur.

Yazıtlarda göç ile ilgili: *idisiz kal-* “sahipsiz kal-“ KT-D 20; *yir sub idisiz kalma-* “yeri suyu sahipsiz kalma-“ KT-D 20; *ot sub kıl-* “ateşle su gibi birbirine düşman yapma-“ KT-D 22 dönemin sosyal yapısını anlatan deyimleşmiş yapılar da yer almaktadır.

Yazıtlarda göç- fiilinin zıddı olarak *olur-* “otur-“ fiili kullanılmıştır.

Sonuç

Bozkır atlı göçebe kültürü boyların birleşmesiyle oluşmuş federatif bir yapıya sahip olmasından ötürü birlik ve beraberlik hayati bir öneme sahiptir. Çeşitli sebeplerden ötürü yaşanan göç ya da göçler bozkır devletlerine onulmaz yaralar açmakta; onların hem nüfus hem de ekonomik olarak çökmelerine neden oluyordu.

Orhon yazıtlarından özellikle Köl Tigin ve Bilge Kağan yazıtlarının müellifi Bilge Kağan, yazıtlarda bu noktaya ayrıca bir önem vermektedir. Kağan, yazıtlarda bu konuda başta kağan olmak üzere herkesi sorumluluğa davet etmektedir. Aksine bir durumda herkesin zarar göreceğini örneklerle anlatmıştır.

Yazıtlarda belirtildiği gibi bozkırdan her kopuş; boyları ya esarete ya da ölüme mahkûm etmektedir. Buna karşılık bozkıra dönüşler ise devletin gücüne güç katmaktadır.

Bu gerçek bozkırlı tarafından bilindiği halde içten ve dıştan kaynaklanan sebeplerden ötürü her ayrılmada tarih hükmünü tekrar etmiştir. Bilge Kağan’ın yazıtlarda

dile getirdiği sitemler ve ikazlar evrensel olup günümüz kimi kanamaya devam eden yaraların teşhisine de yöneliktir.

Yazıtlarda oldukça zengin bir söz varlığına şahit olunmuştur. Sınırlı bir metinde bu kadar çeşitli söz varlığı hem dilin gücünü hem de metnin edebî yönden zenginliğine işaret etmektedir.

Kaynaklar

- Aydın, E. 2014. Orhon Yazıtları (Köl Tegin, Bilge Kağan, Tonyukuk, Ongi, Küli Çor). Konya: Kömen Yayınları.
- Ercilasun, A. B. (2016). Türk Kağanlığı ve Türk Bengü Taşları. İstanbul: Dergah Yayınları.
- Kafesoğlu, İ. (2002). Türk Milli Kültürü. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Köseoğlu, S. (2015). Sun Tzu. Savaş Sanatı. İstanbul: Say Yayınları.
- Ölmez, M. (2015). Orhon-Uygur Hanlığı Dönemi Moğolistandaki Eski Türk Yazıtları. Metin-Çeviri-Sözlük. Ankara: BilgeSu Yayınları.
- Taşagıl, A. (2001). "Çinlilerin Göktürkleri Bölme Faaliyetleri". Göktürk Devletinin 1450.Kuruluş Yıldönümü Sempozyum Bildirileri. S.47-54. Ankara: Yeni Avrasya Yayınları.
- Taşagıl, A. (2016). Ergenekon'dan Kağanlığa Türk Model Devleti Gök Türkler. İstanbul: Bilge Kültür sanat Yayınları.

